

**DEMOKRATİK VE YENİ BİR KAMUSAL
ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA**

SOCIAL MEDIA AS DEMOCRATIC AND A NEW PUBLIC AREA

Ceren YEGEN*

Özet

Günümüzde küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim teknolojileri temelinde geleneksel kitle iletişim araçlarının önüne geçen internet, sosyal ağlar boyutu ile iletişim kurmadan çok; özgür, katılımcı, herkes için ve kolay erişilebilir oluşu ile sosyal bir kimlik inşasına aracılık etmektedir. Sivil toplum için kültürel, siyasal, küresel ve hatta ekonomik bir payda olarak varsayılan internetteki sosyal ortamların, sanal ama yeni ve demokratik bir kamusal alan olup olmadığı sıkça tartışılmaktadır. Çünkü sosyal medya kamusal bir alan olmakla birlikte demokratik ise, herhangi bir otoriteden uzak olması gerekecek iken, bir müdahale olarak “sansüre” takılmaktadır. Bu durumdan farklı olarak, özgürlükler bağlamında sosyal medyanın denetlenebilirlik noktasında da önemli sorunları vardır. Demokrasinin mihenk taşı olarak kamusal alanın sosyal medyada hangi sınırlar ile oluştuğunun/oluşturulduğunun incelenmesi gerekecektir. Bu çalışmada, internet temelinde demokratikleşme sağladığı varsayılan sosyal medyanın demokratik olup olmadığı incelenecek, böylelikle sosyal medyanın sanal bir kamusal alan olup olmadığı varsayımları ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: İnternet, sosyal ağ, kamusal alan, demokrasi, sivil toplum.

Abstract

Today, developing within the globalization communication technologies into the traditional mass media, the internet social network, except communicating it is free, participatory, and easily accessible for anyone who acts as an intermediary with the fact that the construction of social identity. For civil society, cultural, political, economic, global, and even as a denominator, the default internet social media, whether it is virtual, but often debated a new and democratic public space. Although a public space because social media democratic the authority of any away when need be, as a response “censored” are mounded. In contrast to this situation, there are important issues at the point of controllability of

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Basın-Yayın Tekniği Anabilim Dalı, e-posta: c.yegen@alparslan.edu.tr.

freedom in the context of social media. As the cornerstone of democracy, the public sphere is caused by social media, which limits/assembled need to be reviewed. In this study, the internet will be examined on the basis of whether or not the democratic democratization of social media is provided by default, so that the assumptions of social media, whether it is a virtual public space will be discussed.

Keywords: Internet, social networking, public sphere, democracy, civil society.

Giriş

Sanal bir iletişim ortamı olan sosyal medya, günümüzde bir iletişim ortamından çok güncelik yaşamın ta kendisi olmuş durumdadır. Birçok kullanıcı tarafından kullanımı nerdeyse yeme içme gibi bir alışkanlık halini alan sosyal medyanın kullanımı her toplumdan, kültürden, aidiyetten ve hemen her kesimden kalabalık kitleleri geniş bir sosyalleşme paydasında buluşturmaktadır.

Küreselleşmeye bağlı gelişen iletişim teknolojileri ve yeni diye adledebilen iletişim ortamlarının gelişmesi, her çevre ve coğrafyadan iletişim teknolojilerine olan ilginin artması ve kolay erişilebilirliği ile sınırları da ortadan kaldırması sosyal medyanın gücünü arttırmakta iken, aynı zamanda sosyalleşme kavramına da yeni ve farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Sosyal medya, sürekli güncellenebilirliği, çoklu kullanım ve sanal paylaşımlara olanak tanınması itibariyle en tercih edilir sosyalleşme mecralardan birisi olarak karşımızda durmaktadır. Bireyler, sosyal medya aracılığıyla duygu ve düşüncelerini yazmakta, paylaşabilmekte ve üzerinde tartışabilmektedir. Ayrıca belki de kendilerine ilişkin en özel olay ve durumları sosyal medyada oluşturdukları özel ama aslında kamusal da olduğu iddia edilen alanda yine sözde özgürce dile getirebilmektedir. Bu şekilde yeni düşünceler üretmenin, yaymanın hatta toplumu manipüle etmenin de önü açılmaktadır. Bir anlamda bireysel gerçeklikler toplumsal olan halini almaktadır. Ve bu toplumsal hal çoğu zaman denetimden uzak olabilmektedir. Bu durum gün be gün iletişim düzeninin nereye gittiğini sorgulamakta ve bu yeni iletişim düzeninin salt çoklu ve sözde özgür olması nedeniyle sivil toplumlar için demokratik ve kamusal olup olmadığı noktasında tartışmalar yaratmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada da demokrasi ve kamusal alan kavramları çerçevesinde bir sosyal kimlik inşasına da aracı olan sosyal medyanın rolü tartışılmıştır.

Sosyal Medya

Sosyal medyanın tanımından önce temelinde olan ve oluşumunu sağlayan sosyal ağ kavramına ilişkin bir tanımlama getirmek yerinde olacaktır:

“Sosyal ağ, internet ortamında, kullanıcıların kendilerini tanımlayarak her kültürden farklı kullanıcı ile iletişime geçtiği, bunun

yanında normal sosyal yaşamda kullanılan jest ve mimik hareketlerini simgeleyen sembollerle duygu ve düşüncelerini sanal olarak ifade ettiği, bu şekilde sosyal iletişim kurduğu ortamlar olarak tanımlanmaktadır.” (Koç ve Karabatak, 2011: 1)

Sosyal medya ise, *“kullanıcılarına karşılıklı paylaşım imkanı sağlayan, kullanıcılarının kişisel veya gruplar içinde medya içeriği oluşturmaya imkan veren dijital medya ve teknolojilerdir.”* (Bkz. Creative Commons Attribution/Share Alike.)

Mayfield, (2010: 6)’e göre, sosyal medya *“en yüksek derecede paylaşımın gerçekleştiği, online medyanın yeni bir türü olarak fırsatlar sunduğu en yeni fikirlerden biridir.”*

Weinberg, (Weinberg, 2009’dan akt. Sarı, t.y., 11)’e göre, sosyal medya *“bilginin, farklı düşünce ve deneyimlerin kamu oluşumlu web sitelerince paylaşımına olanak tanıyan ve internet dünyasını hızla hayatımıza yerleştiren bir uygulama alanıdır.”*

“Tarihi 70’li yıllara dayanan sosyal medya, geniş tanımıyla dünyanın yeni düzen iletişim çağını ifade etse de, terim olarak geride bıraktığımız son üç yıl içerisinde hayatımızda büyük yer edinmiş durumdadır. İlk sosyal ağ örneği, Ward Christensen ve Randy Suess isimli iki arkadaşın 1978 yılında arkadaşları ile bilgi paylaşımında bulunmak, onlarla irtibatta kalmak için BBS isimli bir yazılımı hayata geçirmeleri ile ortaya çıkmıştır. MarketingDirecto tarafından hazırlanan infografik, sosyal medyanın tarihine inmek anlamında önemlidir. İnfografikte internet kullanımının yaygınlaşması ile kişisel blogların ve sosyal ağ denemelerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. 1994 yılında kurulan GeoCities’in internet kullanıcılarına kendi web sitelerini kurma olanağı sunması ve ilk tarayıcı Mosaic ile birlikte ‘halka inen’ internet 1994 yılında ‘Informatin Superhighway’ olarak tanımlanmaktadır. Ancak Newsweek’te yayınlanan talihsiz makalede, internetin gücü küçümsenerek, hiçbir zaman geleneksel medyanın yerini alamayacağı dile getiriliyor. 1994 yılında ilk sosyal ağ Friends United kuruluyor. Birleşik Krallık’ta kurulan Friends United, kullanıcılarına eski okul arkadaşlarını bulmalarını sağlıyor (eminim size de bir yerlerden tanıdık gelmiştir). Aynı yıl içerisinde halka açılan GeoCities, 3.57 milyar dolara Yahoo tarafından satın alınmış. 1997 yılına geldiğimizde Google’ın kurulmuş olduğunu, AOL’nin anlık mesajlaşma servisinin yayında olduğunu görüyoruz. 1995 yılında dünya üzerinde toplam web sitesi sayısı 1 milyona ulaşmış. 2000 yılında 70 milyon bilgisayar internete bağlı duruma gelirken, ilk ciddi rakamlara ulaşan (üç ay içerisinde üç milyon kullanıcı) Friendster

yayınlanmış. 2000 yılından itibaren infografikte artık bizlerin de aşına olduğu MySpace'in kuruluşu ve en popüler sosyal ağ olması, LinkedIn'in kuruluşu, Blogger'ın Google tarafından satın alınması, Facebook'un Harvard Üniversitesi'nden başlayarak ABD'de üniversite öğrencileri arasında hızla yayılması gibi bilgiler yer alıyor. İnfografiğin sonraki bölümlerinde son birkaç yıldaki sosyal medyanın hızlı yükselişi ve güncel rakamlar yer alıyor. 2012 yılına Pinterest ve Facebook'un 10 milyar dolarlık halka arz başvurusu ile başladık. 2011 yılındaki tempo ve her geçen gün artan rakamlar bize bu yılın da çok hareketli geçeceğini şimdiden söylüyor.” (Erişim, <http://sosyalmedya.co/sosyal-medyanin-tarihi/>, 23.01.2013)

Özellikle web 2.0 temel kavramının oluşturulması ile gelişim gösteren sosyal medya anlayışı, bu özelliği itibari ile sosyal medyanın bileşenleri arasında “halk, kitle veya toplum” ile birlikte “iş birliği” kavramları gelmektedir. Bu bakımdan internet sayfalarının sosyal medya özelliğinde tasarlanabilmesi için toplulukların işbirliklerine imkân veren nitelikte olmaları gerekmektedir. Böylece “müşterek üyeler yapımı” olarak da anılmaktadırlar. Uygulamaları ile karşılıklı ilgilerin parçalarına dair insanlar arasında doğal ve gerçek diyalog ortamları oluşturan sosyal medya, düşünceleri daha etkili hale getirmek için farklı içeriklerin karşılıklı paylaşılabilmesine olanak tanımaktadır. (Evans, 2008 ve Benkler 2006'dan akt. (Sarı, t.y., 11

Sosyal medyanın gelişmesinde hiç şüphesiz küreselleşme olgusunun oynadığı rol büyüktür. Bu anlamda sosyal medyanın küreselleşme kavramı içerisinde açıklanması gerekmektedir. Babacan ve diğerleri de bu anlamda iletişimin yapısal bir dönüşüm geçirdiğini söylemekte ve gelişen iletişim teknolojilerinin sosyal (medyadaki önemine dikkat çekmektedir. (Babacan v.d., 2011: 67

Küreselleşme ve Yeni İletişim Teknolojileri

Robertson, (1992: 8)'a göre, “Küreselleşme bir kavram olarak hem dünyanın sıkıştırılmışlığı ve hem de bilincin yoğunlaştırılmışlığını ifade ederken, bugün aslında küreselleşme yüzyıllar içinde bazı aralıklarla birlikte meydana gelen bir ilerlemeyi ifade etmektedir.”

“Küreselleşme kavramının emperyalizm kavramını silerek; dünyada teklifi, bütünlüğü, birliği, beraberliği, ortaklaşalığı, karşılıklı bağımlılığı, ortak kaderi, ortak geleceği, demokratikleşmeyi anlatan bir kavram olarak kullanılmasına dikkat çekerek, aslında kültürel emperyalizm konusunda hem fikir olmuşlardır.” (Alemdar ve Erdoğan, 2010: 402)

Küreselleşmenin uluslar arası düzeyde bir bütünleşme olduğu varsayılırsa, bu bütünleşmenin II. Dünya Savaşından sonra üretimin ulusal sınırlar dışına çıkmasının hızlandığı ve bu durumun uluslararası ekonominin şekillenme babındaki yeni kılavuzu olduğu söylenebilir.

Yaylagül, (2006: 187)'e göre; “*kürselleşme ile pazarlar ulus aşırı tekellerin kontrolüne girerken, üretim ilişkileri de tek taraflı şekillenir olmuştur.*”

Sosyal medyanın içerisinde doğduğu küreselleşme sürecinde teknoloji ve iletişim kavramlarından bahsetmeden önce; iletişim teknolojileri ailesinden ulaşım olgusundan da bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü, ulaşım olmadan iletişimin dolması mümkün olmayacaktır. Uysal, (2011)'a göre;

“M.Ö 2500 yıllarında atın bir binek hayvanı olarak insana sunulması ve M.Ö 3000 yıllarında Rusya'nın güneyinde tekerleğin kullanılmasının ardından, ekonomik buluşlar ve kitle hizmeti kavramı başlamıştır. Buhar gücünün bulunması, katı ve sıvı yakıtların ulaşımında kullanılması yeni birer gelişme olarak insanlığın karşısında dururken, Adam Smith'in “Bırakınız Yapsınlar” ı ile Fransız İhtilali de başka gelişme ve değişimler olarak karşımızda durmuştur. 18. yüzyılda tarımsal üretimin yerini makineleşmeye bırakması ve bu teknolojileri batının elinde bulundurması, küreselleşmenin temellerini atarken, daha sonra 19.yüzyılda telgraf, telefon, radyo ve televizyonun bulunması ile iletişim kitlelere ciddi şekilde hizmet edecek şekilde gelişme göstermeye başlamıştır. Ekonomi ile temellenen söz konusu olgu beraberinde mevcut bir pazar kavgası getirirken, küreselleşme olgusunu da emperyalistleştirmiştir. (Erişim, www.sirince.net, 14.10.2011.)

Mc Luhan'ın küresel köy söyleminden hareketle, kültürel bir aynılık yaratmada kitle iletişim araçlarının büyük payının olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, gelişen iletişim teknolojileri aracılığı ile mesafelerin ortadan kaldırılarak insanları birbirine yaklaştırdığı ve dünyanın küçük küresel bir köy haline getirildiği açıkça ortadadır.

Ustakara, (Severin ve Tankard, 1992:7den akt. Ustakara, 2009: 4)'ya göre, “*iletişim teknolojilerindeki değişimler o kadar çabuk olagelmektedir ki, günümüzde sık sık bir “iletişim devrimi” terimini duymaktayız.*”

Küreselleşme olgusuna paralel gelişen iletişim teknolojileri bilgisayar ve tele-

komünikasyon ağları bağlamında dünyayı çevreleyen yeni ve yapay bir iletişim atmosferini getirmiştir.

Baştan, (2000:17)'a göre, “ *radyo linklerinden, uydu bağlantularından ve kablo şebekelerinden oluşan bu yapay atmosfer, bütüncül ve dünyayı saran bir doku gibi, bir yerden başka bir yere sürekli sesli, görüntülü ve yazılı bilgi iletmektedir.*”

Dünyada gelişen iletişim teknolojilerine paralel cereyan eden büyük bilgi akışına karşın; yazılım, dilbilimi ve bilişim alanlarında çalışan uzmanlar, daha çok miktarda enformasyonun hareket edebileceği, daha kolay kullanılabilen aygıtlar geliştirmek için çalışmalar yapmaktadır. “*Amaç, televizyon kadar basit olan, ancak dijital dünyaya bağlanabilen yeni iletişim ve teknolojileri üretmektir.*” (Sager vd., 1996: 42).

Daha kolay kullanılabilir aygıtlardan kastın günümüzde sosyal ağlar içerisinde sosyal medya başlığı altında kullanılan bloglar, Youtube, Twitter ve Facebook gibi uygulamalar olduğu kolayca söylenebilmektedir. Çünkü söz konusu uygulamaları kullanmak hem kolay, hem de erişilebilirlik bağlamında ucuz ve zahmet-sizdir.

“Bu uygulamalardan Facebook için insanların arkadaşlarıyla iletişim kurmasını ve bilgi alış verişi yapmasını amaçlayan bir sosyal web sitesi olduğu söylenebilmektedir. 4 Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi 2006 sınıfı öğrencisi Mark Zuckerberg tarafından kurulan Facebook, öncelikle Harvard öğrencileri için kurulmuş, daha sonra Boston civarındaki okulları da içine kapsayarak, iki ay içerisinde Ivy Ligi okullarının tamamını kapsar hale gelmiştir. İlk sene içerisinde de; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm okullar Facebook'da mevcut olurken, üyeler önceleri sadece söz konusu okulun e-posta adresiyle (.edu, .ac.uk, vb.) üye olabilirken, daha sonrasında da ağ içine liseler ve bazı büyük şirketler de katılmıştır. 11 Eylül 2006 tarihinde ise Facebook tüm e-mail adreslerine, bazı yaş sınırlandırmalarıyla açılmıştır. Kullanıcılar istedikleri ağlara; liseleri, çalışma yerleri ya da yaşadığı yerler itibarıyla katılım gösterebilmektedirler.” (Erişim, www.endonhaber.com, 22.02.2013)

Twitter ise Facebook'tan sonra, 2008 yılı içerisinde popüler olmaya başlamış bir sistemdir. Bunun nedeni ise; şimdiki ABD Başkanı Barack Obama tarafından seçim dönemi içerisinde sık bir biçimde kullanılmasıdır. Bu nedenle çok kısa bir süre içerisinde; Twitter, Facebook gibi bir platform haline gelmiş ve birçok ki-

şinin kullanmaya başladığı bir sistem olmuştur. “*Şu an ki son halinde de; hemen her ünlüyü, siyasetçiyi, sanatçıyı ve benzeri kişileri bulmanın mümkün olduğu bir sosyal platformdur. Ayrıca; Twitter son yıllar içerisinde yüzde 1.000 gibi bir büyüme duruma göstererek sosyal medya içerisinde yerini hızlı bir biçimde almıştır.*” (Erişim, www.nenasilnicin.com, 23.01.2013).

Sivil Toplum, Demokrasi ve Sosyal Medya

Sivil toplum, en yalın tanımıyla “örgütlü toplum” demektir. Yani; toplumun bütün kesimlerinin, çeşitli konularda toplanarak, organize bir şekilde teşkilatlanmasını ifade etmektedir. Sivil toplum kavramı bir toplumun bütün unsurlarını tanımayı ifade etmektedir. Farklı kültür ve etnik unsurlar, dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları, cemaatler, partiler toplum yapısının gerçek halini gösteren öğelerdir.

Tosun, (2001: 26)’a göre “sivil toplum kavramı, Batı toplumlarının gelişim süreci ile Batı siyasal geleneğinin içerisinde doğmuş ve gelişmiştir. Yine aynı gelenek içerisinde siyasal-yönetmel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının birçok temel temasını kuşatan onlara rehberlik yapan bir kavramdır. Sivil toplum kavramsallaştırmasına yönelik farklı girişimler geçmişte klasik liberal parlamenter geleneğin ve sosyalist-marksist geleneğin merkezini oluştururken, bugün de hem yeni sağ hem de post Marksistlerin kuramsal tartışmalarında aynı yeri ve değerini korumaktadır.”

Ehrenberg, (Onbaşı, 2005: 46)ise, “sivil toplum nedir?” sorusunun cevabının yalnızca “*onu oluşturan yapıların ne yapmakta olduğuna, nasıl örgütlendiklerine ve hangi siyasal ve ekonomik güçlerin etkisinde olduğuna bakarak*” verilebileceğini vurgulamaktadır. Bu yüzden onun kendi içinde bir tanımını yapabilmek mümkün olmamaktadır.

Sivil toplum kavramı, onu oluşturan yapılardan biri olan demokrasi kavramı içerisinde de ele alınabilmektedir. Çünkü, sivil toplum toplum içerisinde kendi başına var olabilen bir sistemden çok, onu şekillendiren sistemler (siyasi erk, demokrasi, kültür, toplumsal yapı vb.) içerisinde anlaşılabilir. Demokrasi deyince genel itibarıyla siyasal demokrasi anlaşılırken, bugün, siyasal olmayan demokrasilerden de söz etmek mümkündür. Örneğin, sosyal demokrasi, sanayi demokrasisi, iktisadi demokrasi kavramları günümüzde artık çok sıkça duyup aşına olduğumuz kavramlar haline gelmiştir. Sivil toplum bu anlamda sosyal demokrasi içerisinde de anlaşılabilir. Demokrasiye verilen bu anlamlar tamamen meşru olmakla birlikte, demokrasi karmaşasından da çoğu zaman sorumludurlar da. Onun için bu kavramların anlamlarına açıklık getirerek siyasal olmayan demokrasinin siyasal demokrasi ile ilgisinin ne olduğunu baştan anlamak önemlidir. (Tura, 2004: 125)

Çam, (1993: 11) demokrasiyi “Halk için, halk tarafından, halkın iktidarı” olarak tanımlanan ve çoğunluğa dayanan bir sistem olarak tanımlamıştır. Eğer demokrasi halk içinse, söz konusu halkında sivil toplum olduğu, dolayısıyla demokrasiyi aslında sivil toplumun kendileri için oluşturduğu bir olgu olarak da tanımlayabiliriz.

“Demokrasi sözcüğü, on beşinci yüzyılda ortaya çıkmış ve o tarihten yaklaşık bir yüzyıl öncesine gelinceye kadar bir siyasal kavram olarak kullanılmıştır. Demokrasinin olabilmesi için ön koşul olan sivil toplum kavramı, diğer bütün kavramlar gibi yüzyıllar süren bir gelişime sahiptir. Bu nedenle kavramlar, günümüze gelinceye değin birtakım anlam farklılaşmalarına uğramakta ve değişim geçirmeye de devam etmektedirler. Sivil toplumun gelişiminin arka planında ise “toplum” ve “devlet” arasındaki ilişkilerin algılanma, biçim ve boyut yönleriyle kazandığı görünüm yer almaktadır. Antik Yunan’da değerlerde çoğulculuk yoktu; bütün yurttaşların sitenin ortak değerlerine (ve tanrularına) tam olarak inanmaları ve bağlı olmaları beklenirdi. Yayla, (2002:1) Eski Yunan’daki siyasal toplumun, bugünkü anlamıyla sivil toplumun belirginleşmeye başladığı 18. yüzyıldaki görünümünden birtakım farklılıklar gösterdiğini söyler ve bir toplumun sivilleşmesi sırrının bu farklılıklarda yattığına vurgu yapar.” (Gülaşık, 2011: 6-7)

Tosun, (2001:179) demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için ön şart olan sivil toplumun özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- ◆ *“Devlet iktidarını kontrol eder,*
- ◆ *Katilim düzeyini yükseltir,*
- ◆ *Demokratik tutumları geliştirir,*
- ◆ *Kutuplaşmaları yumuşatır,*
- ◆ *Yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynar,*
- ◆ *Siyasal partilerin demokratikleştirilmesini sağlar,*
- ◆ *Bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayar,*
- ◆ *Yeni fikirlerin geliştirerek yayılmasını sağlar,*
- ◆ *Siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu artırır,*
- ◆ *Siyasal katılmayı seçimlerin ötesine taşır.”*

Kuçuradi, (1997: 23)'ye göre, demokrasi kavramıyla ilgili olarak sorulabilecek temel sorulardan biri, demokrasiden bugün, Kant'ın dediği gibi bir devlet biçimi veya düzenini mi, yoksa bir yönetim biçimini mi anlamının uygun olduğudur.

“Bugün demokrasi her ikisi sayılıyor: demokratik bir biçimde yönetilen krallıklar olduğu gibi, seçimle başa gelen bir oligarşi tarafından yönetilen devletler de var dünyamızda. Kanımca, bugün demokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi -oluşturucu biriminin yurttaşın olduğu devlette kamusal olanı yönetme biçimi- olarak anlaşılması uygun olur. Ne var ki, bu 'yurttaş' da biçimsel olarak değil, Aristoteles'in anladığı anlamda, yani "sivil toplumun yönetimine düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılma gücüne sahip kişi" olarak anlaşılmalı.” (Kuçuradi, 1997: 23)

Görüldüğü üzere sivil toplum ve demokrasi aslında birbirlerini oluşturan ve birbirlerinden bağımsız düşünülemez iki olgudur. Sosyal medyanın sivil toplum ve demokrasi kavramları çerçevesinde demokratik mi değil mi sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Sosyal medyadaki bireyler toplumun her kemsinden olan sivil toplumu temsil etmektedir. Bu temsil, demokrasinin belki de yalnızca özgürlük ve eşitlik gereği anlam ifade ettiği sosyal mecralarda bireylerin kendilerini ve kimliklerini diledikleri gibi oluşturduğu, gerçekleştirdiği sosyal mecralarda icra edilmektedir.

Keane (2010: 23), Batı demokrasilerinde iletişimin gittikçe artan önemine rağmen, kanı ve düşünce oluşturma ve temsil etme bakımından kiliselerin, siyasi partilerin ve sendikaların kısmen yerini almalarına rağmen, iletişimde eşitlik ve özgürlüğün anlamı konusundaki sorulara rağbet eden olmadığını belirtmektedir. Keane'e göre, bu eğilimin kaygı uyandıran istisnası pazar liberalizmidir. Pazar liberalizmi denetim ve kısıtlı yerine özgürlük ve seçenekler vaadiyle medya sektörünü muhtemel bir Pazar olarak açmayı hedeflerken, aynı zamanda çoklu sahiplik yapılarının da önünü açmaktadır. Böylelikle denetimden uzak, çok uluslu şirketler tekelinde bir iletişim süreci yaratılarak, kamu için olan kamu yayıncılığı yerini salt küresel çıkarlar etrafında dönen özel yayıncılığa bırakacaktır. Bu durumda da kamu yararının sorgulanması adeta bir zorunluluk haline alacaktır.

Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya

Kamusal alan kavramından önce söz konusu kavramın temelini oluşturan kamuoyu kavramından bahsetmek gerekecektir. Özbek, (2004: 40'dan akt. Gülaşık, 2011: 11) kamuoyunu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Geleneksel yüzyüze insan ilişkileri aracılığı ile kurulan topluluktan farklı olarak, yüzyüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbiri ile mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü olarak bir araya gelmesi ile oluşan modern bir biraradalık tarzıdır.”

Özbek, (2004: 322den akt. Gülaşık, 2011: 13) kamusal alanı ise şu şekilde tanımlamaktadır; *“kamusal alanın tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında yoğunlaşmış keyfi ve baskıcı iktidarı eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı olarak anlaşılması gerekir.”* Bu tanımda görüldüğü üzere kamusal alan, devletten bağımsız, devlete karşı muhalif bir alandır.

Eren (2005: 96) “kamusal” kelimesinin TDK’da kamu ile ilgili olarak açıklandığını söylemektedir. Yani kamusal alan kamu ile ilgili alandır.

Fraser, (2004:105’den akt. Gülaşık, 2011: 14) ise, kamusal alanın, devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve bu söylemlerin kitle iletişim araçlarıyla dolaşıma sokulduğu bir alan olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir ve kamusal alan ile devlet ayırımından yola çıkarak, bir eylem alanı olan kamusal alanı şöyle tanımlamaktadır:

“Kamusal alan devlet değildir; devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan ve gayriresmi olarak harekete geçirilmiş hükümetdışı söylemsel fikirler gövdesidir.”

“Habermas ise kamusal alanı; “özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdıkları araç, süreç ve mekanların tanımlandığı hayat alanı” olarak tanımlar. Kamusal alan, herkesçe eşit, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırıldığı ve tüm vatandaşlara açık olmalıdır fakat kamu ile aynı anlama gelmemektedir. Çünkü söz konusu tanım insanlara değil, kurumlara yöneliktir ve kısaca kalabalıklar olarak anlaşılmalıdır. Habermas’ın idealize ettiği liberal kamusal alan gerçekte herkese açık ve herkesçe erişilebilir değildir; etnik, cinsiyete dayalı ve sınıfsal eşitsizlikler bu kamusal alana herkesin katılımını engeller. Baskın gruplar kimlerin kamusal alanda müzakereye katılacağını, hangi meselelerin müzakereye açık olduğunu, nasıl akıl yürütüleceğini belirler; tartışmanın üslubunu ve sonucunu şekillendirir; “ortak çıkar” adı altında kendi çıkarlarını korurlar. Örneğin, bu kamusal alana kadınların katılımı resmi ve gayri resmi yollarla engellenebilir; kadınların meseleleri ‘özel’ meseleler olarak tartışma dışında bırakılabilir.” (Erişim, <http://www.feminisite.net>, 25.02.2013.)

Kahraman ise, (1999:35'den akt. Gülaşık, 2011: 15-16) kamusal alanda olması gereken özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- ◆ Kamusal alan, topografik ve kurumsal değil; eylemsel ve söylemseldir.
- ◆ Politik olan ile özdeşdir; toplumsalı eksen alan bir büyüklüktedir ve bu açıdan da bir arada yaşamının sınırlarını, moral kodlarını ve doğrultusunu inşa etme sürecidir.

Habermas'ın (2009:98'den akt. Gülaşık, 2011: 15) da işaret ettiği gibi: *“Her ne kadar devlet otoritesi için kamusal alanın yürütücüsü deniyor olsa da devlet, aslında kamusal alanın bir parçası değildir. Kuşkusuz devlet otoritesi genellikle ‘kamu otoritesi’ olarak ele alınır; ama bu kabul, kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşların selametiyle ilgilenmesi görevinden türetilmiştir.”*

“Kamusal alan kavramının arka planında yer aldığını söylediğimiz kamusal özel karşıtlığının farklı terimlerle de olsa Batı tarihinde sitenin ortaya çıkmasıyla birlikte şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz. Keskin'in (1998:95) belirttiği gibi bu dönemde kamusal alan yurttaş olabilmek için katılınması gereken tüm etkinlikleri ve pratikleri içerirken, özel alan bir bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren ve temelde aile yaşamına ait olan pratikler anlamına geliyordu. Özel alan ise tam anlamıyla eve bağlıydı. Habermas (2009:60) özel alanı şu şekilde özetler: “Dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenlik özel alana karşılık gelmektedir”. Habermas'ın (2009:61) kamusal alan kavramının tarihsel izini sürdürdüğümüzde Antik Yunan'daki yüz yüze iletişim modelinden yola çıktığını görürüz. Antik Yunan'da kamusal iletişim modeli, polis (kamusal hayat- politika alanı) ve oikos (özel alan) arasında kesin bir ayırım üzerine kuruludur. Özel alan, zorunlu ekonomik etkinliklerin alanıdır ve kadınlar ve kölelerin faaliyet gösterdikleri bir alanı oluşturur. Özgürlük alanını yani kamusal alanı ise zorunluluk alanındaki ekonomik faaliyetlerden azade olan özgür yurttaş erkekler oluşturur.” (Keskin, 1998: 95 ve Habermas, 2009: 60-61'den akt. Gülaşık, 2011: 17-18)

“Habermas'ın “temsili” olarak nitelendirdiği bu kamusal alan 15. ve 16. yüzyıldaki saray yaşamının ifadesiydi. Zamanla bu yaşamın önemi azaldı. 16. yüzyılda ticari kapitalizmin gelişimiyle birlikte değişen siyasal iktidarın formları, yeni bir tür kamusal alanın doğuş koşullarını ortaya çıkardı. “Özel” alan, ekonomik ilişkileri ve kişisel ilişkiler alanını

kapsadı. Devlet ve özel alan arasında Habermas'ın (2009:74) burjuva kamusal alan olarak adlandırdığı yeni bir kamusal alan ortaya çıktı. Bu alanda burjuvalar; sivil toplumun düzenlenmesi ve devlet konularında kendi aralarında tartışmalar yapmaktaydılar. Bu yeni kamusal alan, devletin bir parçası değildi, tersine devletin eylemleriyle çatışan devlete karşıt bir alandı. İlke olarak herkese açık olan ve tartışmanın sınırlandırılmadığı 22 bu alanda özel bireyler; aklını kullanarak kamusal sorunlar üzerinde konuşmalar yapmaktaydılar.21-22 Habermas, kamusal aklın vücut bulduğu burjuva kamusal alanın kurumları arasında 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa'daki cafe ve salonları, İngiltere'deki kahvehaneleri ve Almanya'daki tartışma topluluklarını sayar. İngiltere'de kahvehaneler ve Fransa'da devrime kadar salonlar önce edebi olarak başlayıp sonra siyasal nitelik kazanan eleştirinin merkezleri olmuşlardır. Merkezi devlet otoritesi, akıl yürüten burjuva kamusal topluluğun eleştirisine konu olur. Kamusal topluluk olarak biraraya toplanmış özel şahıslar; kamusal otorite olan devleti, kamuoyu önünde kendini meşrulaştırmaya zorladıkları andan itibaren yeni bir kamusal oluşur. Habermas'ın (2009:101) ifadesiyle “yargılayıcı/ hüküm verici bir kamusal topluluk”, mevcut egemenliğin karşısına “aleniyet” ilkesini koyar. Kamusal topluluğun bu talebi kendisini kamusal akıl yürütme süreçlerinde ortaya koyacak ve basın aracılığıyla bunu yapacaktır.” (Habermas, 2009: 74-101'den akt. Gülaşık, 2011: 23)

Sennett, (2010: 32-58)'e göre, kamusal alan kavramı 17.yüzyılın sonuna gelindiğinde bugünkü anlamını almıştır. Kamusal sözcüğü herkesin denetimine açık alan iken, özel kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlı olan alan anlamını almış Swift'in kamuya çıkmak deyimi bu coğrafyada anlaşılmıştır. Sanayi kapitalizminin bir getirisi olarak giyimde tekelleşme ve benzeşme kamusal gösterge olan giyimi dönüştürmüş, 1750'lerdeki sahne kostümleri Paris sokaklarında da giyilir olmuştur. Böylece burjuva ile kamu arasındaki keskin hatlar yavaş yavaş kaybolmuştur.

“Avrupa'da uzun süre tartışılan kamusal alanın tanımı, 1980'li yıllarda Türkiye'yi de etkilemeye başladı. 80 darbesinin ardından, o güne kadar Cumhuriyet projesine zarar gelmesinden endişe edilerek, gözlerden uzak tutulan bazı topluluklar, etnik ve kültürel kimliklerinin tanınmasını talep ettiler. Böylece kamusal alan kavramı Türkiye'de özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren çeşitli akademik yayınlarda ele alınmaya, kullanılmaya ve politik konularda tartışılmaya başladı.” (Erişim, www.v3.arkitera.com/, 24.01.2013.)

Sennett, kamusal alanların artık ortak konu ya da sorunların tartışıldığı kamusal

alan tanımından uzaklaşarak, artık neredeyse kalmadığını ve kamusal alanın insanların geçtiği, yollarının kesiştiği ortak mekanlar, yerler (alışveriş merkezleri vb.) olduğunu söylemektedir. Goffmann'ın, insanlar arasında etkileşimi oluşturan alışverişlerden bahsettiği görüşünden hareketle, kamusal alan kavramının artık bireyleri kendi fikirleri değil, ihtiyaçları çerçevesinde buluşturan sadece mekansal bir ortaklık alanını ifade ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyalleşme ve Sosyal Medya

Kamuoyu ve kamusal alan kavramlarının 21. yüzyılda geldiği nokta ise, özel ve kamusal olan alanların mekansal boyutunu yitirmesi ve sanal mecralara taşınması ile açıklanabilmektedir. Sosyalleşme süreci artık sanal şekilde sağlanmaktadır.

19.yy. Paris ve Londrası'nda yabancıyla konuşmama kamusal rol bir rol iken bu durum için şimdiki şimdi sosyal medya yapılan sosyal kimlik/ımağ inşasının temelini oluşturduğu da düşünülebilmektedir. 18 yy. **İngilteresi'nde** bukleli saçlar ve pudralı pamuklar kamusal alanda burjuvalık göstergesi olup onları diğerlerinden yani kamudan ayırıcı uygulamalar iken, günümüzde sosyal medya kullanımının da sosyalleşen bireyleri sosyalleşmeyen bireylerden ayıran bir durum olarak ele alınabilmektedir.

*Sosyalleşme sözcüğü, 'socialization'ın Türkçeleştirilmiş halidir. Söz-”
cüğün kökü olan 'social'ı etimolojik olarak incelersek, 'arkadaşlık ile ka-
rakterize edilmiş', 'ortak', sözcükleriyle, Türkçe karşılığı olarak da 'top-
lumsal' sözcüğüyle karşılarız. Onun da kökü olan 'society' sözcüğü ise,
(Türkçedeki toplum sözcüğüne karşılık gelir.” (Bakıroğlu, t.y., 1*

Genel anlamda kastedilen sosyalleşmenin dışında sosyal medyadaki sosyalleşme, bir araç olarak sosyal medyayı kendisine yer edinmiştir. Sosyal medyanın yeni ve demokratik bir kamusal alan olup olmadığı sıkça tartışılırken, demokrasilerin gereği olan özgürlük, eşitlik ve çoğulculuğu sosyal medyada görsek de, yine kamusal alan kavramının olmazsa olmazı olan herhangi bir otorite ya da sansürden bağımsız olması durumları sosyal medyayı kamusallık teriminden uzaklaştırmaktadır. Çünkü, sosyal medya örgütlü, özgür ve bağımsız bir alan gibi görünse de, aslında internet olgusunun maruz kaldığı sansür olgusu sebebiyle demokrasi, eşitlik, özgürlük ve kamusalılık kavramlarından uzaklaşmaktadır.

“İnternet sansürü, internetteki bilgilere erişmeye veya bilgi koymaya yönelik denetimİ ifade etmektedir. İnternet sansürü, sansürün en yeni türlerinden biridir ve devlet, hükümet organları, internet sağlayıcı ve interneti kontrol etme imkanı olan şirket ve kurumların kullanıcıların İnternetteki faaliyetine kontrol veya yasaklar koymasını ifade etmektedir.

Çoğunlukla devlet kontrolünde yapılan sansürlerle pek çok internet sitesi erişime kapatılmaktadır. Bu sitelerin başında cinsellik, kumar, ırkçılık gibi temalara sahip siteler ile pek çok serbest paylaşım siteleri hedef alınmıştır. Pornografik siteler, sosyal ağlar, siyaset günlükleri, Nazi ve benzeri siteler ile dini siteler internet sansürünün hedefindeki uygulamalardır. 2009 yılında BİLGİ ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN Sınır Tanımayan Gazeteciler Topluluğu (Reporters without Borders); Burkina Faso, Çin Halk Cumhuriyeti, Küba, Mısır, İran, Kuzey Kore, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Türkmenistan, Özbekistan ve Vietnam gibi 12 ülkeyi uygulamaları nedeniyle internet düşmanı ilan etmiştir.” (Erişim, www.wikipedia.org,19.01.2013.)

“Türkiye’de ise 2011 yılının Mayıs ayında interneti daha güvenli hale gelmesi için devlet katalog suçları belirlemiş ve bu suç kapsamına giren sitelerin engellenmesi görevini de Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı’na (TİB) vermiştir. 5651 No’lu kanun kapsamında fuhuş, çocuk pornosu, kumar ve intihara teşvik gibi konularda siteleri engelleme yetkisine sahip TİB, internet kafeler için 1 milyonun üstünde sitenin erişiminin engellenmesi emrini vermiştir.” (Erişim, http://www.milliyet.com.tr,17.01.2013.)

Sosyal medyaya yönelik internet tabanlı sansür söz konusu mecrta için ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Örneğin, BBC’nin haberine göre de Twitter ülke bazında gönderileri sansürlediğini açıklamıştır. Bu konudaki iddialar, bir ülkeden gelen *tweet*’in o ülkede görülmesinin engellenebileceği, sansürlenmiş *tweet*’in o ülke dışında, dünyadaki kullanıcılara açık olabileceği ve *Tweet*’i sansürlenmiş kullanıcıya da bu konuda haber verileceği yönündedir. “*Twitter özelinde olmasa da sosyal medya genelinde daha az ya da daha iyi düzenlenmiş sansür değil, sıfır sansür için bastırmanın sosyal medya kullanıcılarının hakkı olduğu açıkça ortadadır.*” Çünkü bu durum düşünce ve kanaat özgürlüğüne aykırıdır ve demokratik olduğunu iddia eden ülkelerde uygulandığında ise söz konusu kavramla çelişmektedir. (Erişim, http://koltukname.com, 12.01.2013)

“Türkiye’de ise 2012 yılında sosyal medyanın, ‘katalizör’ etkisi yarattığı yönünde hazırlanan raporlar üzerine önlem almak için Ulaştırma Bakanlığı alarma geçmiştir. Bakanlık, başta Twitter ve Facebook olmak üzere sosyal medyaya, ‘kamu güvenliğinin gerektirdiği ve zorunlu kıldığı’ durumlarda müdahale edilmesini gündemine almıştır. Ulaştırma Bakanlığı’nın, toplumsal çatışma yaratabilecek, kamu güvenliğini tehdit edecek olağanüstü olaylarda, sosyal medyaya

müdahale edeceği ve erişimlerin, 'anlık' ya da 'saatlik' engelleneceği iddia edilmiştir. Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, "Twitter ve Facebook'a anlık durdurma yapılacak" iddiaları için "Böyle bir çalışma yok, zaten olan bir anda oluyor" demiştir." (Erişim, www.cumhuriyet.com.tr, 14.01.2013.)

"Alternatif Bilişim Derneği'ne göre, geçtiğimiz aylarda RedHack'in Dışişleri Bakanlığı sitesini kırıp, yabancı elçilik çalışanlarına ait belgeleri yayınlamasının ardından 'yetkili' bazı kişi ve gruplarca sosyal medyada korku söylemi yayılmaya başlanmıştır. Derneğe göre, bu söylemin hedefi sansür ve otosansürdür ve böylece Türkiye'de yurttaşların kime destek olacağını, neyi, nasıl, ne kadar söyleyebileceğini belirlemek ve sınırlamak istenmektedir. Bu hür iradenin baskı ve tehdit altına alınması durumu iken, haberleşme, temel insan hak ve hürriyetleri ile özgürlüklere de aykırıdır." (Erişim, www.alternatifbilisim.org, 25.01.2013.)

Sosyal medyada sansür olmaması durumunun savunulmasına karşın, 4. güç olan medyanın devleti, devletin medyayı denetleme misyonu gibi söz konusu kurumların sosyal medyayı da denetlemesi gerekmektedir. Fakat bu sosyal medyada pek de mümkün olamamaktadır. Sosyal medyayı doğru kullanımın dışında; sahte kimlik ve içerikler ile kullanma ve bilgi yerine doğruluğu kesin olmayan enformasyon niteliğinde yanlış, provakatif, ve önyargılı içeriklere yer verme denetimsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum haberleşme özgürlüğü ile bağdaşsa da, dezenformasyon ve daha birçok olumsuz durumu beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak tanımlanan sosyal medyanın toplumun her kesiminden bireyleri sanal bir ortamda buluşturduğu ve iletişim düzenin baştan sona dönüştürdüğü bir gerçek olarak ortadadır. Buna karşın, sosyal medya demokrasi gereği kamusal alanın özelliklerini sansürlülük ve özgürlük anlamında taşımaya da, bireylerin fikir paylaşımı, tartışma ve müzakerede bulunduğu bir alandır. Bireyler, kendilerini ifade etme hakkını "sosyal medya" isimli bu sanal mecrada dilediğince değil, belirli sınırlar içerisinde yapabilmektedir. Sosyal medyanın çoğulcu, özgürlükçü ve eşitlikçi bir alan olduğu varsayımı onlara bu hakkı tanımakta iken, "sansür" olgusu tam tersini savunmaktadır. Şüphesiz, sosyal medyanın geldiği son noktaya bakıldığında artık üst yönetimin alt tabakayı yönettiği bir düzen yerine, alt tabakanın üst yönetimi denetlediği, uyardığı ve yorumladığı bir düzen oluşmuştur. Salt fikir ve duygu paylaşım alanı olmayan bu alanın örgütleyici bir gücü olduğu da görmezden gelinmemelidir.

Sosyal medyanın üst yönetimin destekçisi olduğu varsayımı temel iletişim düzenini de dönüştürmüştür aslında. Denetçi ve yorumlayıcı sosyal medya ile tek yönlü iletişim yerine, etkileşim sonucunda oluşan demokrasinin gereği olan çoğulculuk ve eşitlik ilkeleri ekseninde bir iletişim düzeni oluşmuştur. Ayrıca, ancak bu yeni iletişim düzeni ile herhangi bir otorite ve sansürden bağımsız şekilde ifade özgürlüğü sağlanabileceği yaygın bir varsayım olarak kabul görmüştür. Fakat genel olarak incelendiği üzere internet üzerinden uygulanan sansür sosyal medyada bariz şekilde kendini göstererek, demokrasi ve çoğulculuğun gereği olan eşitlik ve özgürlük ilkelerine ters düşmekte, yeni bir kamusal alan olarak adlandırılan sosyal medyanın bu kavramdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Çünkü bir alanın kamu adına “kamusal” olabilmesi için sansür ve herhangi bir otoriteden uzak, demokratik, temelde bireylerin hak ve hürriyetlerini gözetmesi gerekmektedir. Günümüz sosyal medyasına uygulanan sansürün varlığı sebebiyle “demokratik” bir kamusal alandan söz edilemeyeceği açıkça ortadadır.

Kaynakça

- Babacan, M,E, Haşlak, İ, ve Hira,İ. (2011). *Sosyal Medya ve Arap Baharı*.(y.y.)
- Bakıroğlu, Tokgöz, C. (2011). Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları, Marmara Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, Bilişim Anabilim Dalı, İstanbul.
- Baştan, S. (2000). *Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çam, E. (1993). *Devlet Sistemleri*, İstanbul: Der Yayınları.
- Eren, A. (2005). Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan, *Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IX, S-3-4.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). Öteki Kuram. Ankara: Erk Yayınları, 3. Baskı.
- Gülaşık, Ö. (2011). İnternetin Kamusal Alan Niteliği Üzerine Bir Araştırma: Ankara'daki Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- İrvan, S. (2002). *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi.
- Koç, M. ve Karabatak, M. (2011). Sosyal Ağların Öğrenciler Üzerindeki Etkisinin Veri Madenciliği Kullanılarak İncelenmesi, (5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September 2011, Fırat University, ELAZIĞ-TURKEY.)
- Keane, J. (2010). *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,4.

Baskı.

- Kuçuradi, İ. (1997). Yirmi birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, Ankara.
- Mayfield, A. (2010). What is Social Media, iCrossing, e-book, s. 6. Erişim Tarihi: 02.02.2010.
http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf.
- Onbaşı, F. (2005). *Sivil Toplum*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory And Global Culture*, London: Sage Publications.
- Sager, I,H, R ,Judge, P, 1996. The Information Appliance, Bussines Week, International Edition, June 24, s.42'den akt: Baştan, S. (2000). *Yeni İletişim Teknolojilerine Örgüt Yapısı İçinde Uyum Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Sarı, H. (t.y.). Sosyal Medya ve Uygulamalarının On-line Halkla İlişkiler Açısından Değerlendirilmesi.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev.Serpil Durak; Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Tosun, G,E. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Tura, M,A. (2004). Çağdaş Demokrasilerde Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal Sisteme Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ustakara, F. (2009). Küreselleşme Olgusu Çerçevesinde Kitle İletişim Araçlarının Demokratikleştirme ve İnsan Hakları Bağlamında Sağlayacağı Katkı Potansiyeli, Elazığ.
- Uysal, T. (2011). Ulaşım, İletişim ve Kaçınılmaz Küreselleşme, Erişim Tarihi: 14.10.2011.
<http://www.sirince.net/modules.php?name=News&file=article&sid=607>.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları.